

Скиба Сергій Анатолійович

*аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки
Чернігівський національний технологічний університет*

Скиба Сергей Анатольевич

*аспирант кафедры теоретической и прикладной экономики
Черниговский национальный технологический университет*

Skiba Sergii

*postgraduate Department of Theoretical and Applied Economics
Chernihiv National University of Technology*

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОНЕНТ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ОСОБЕННОСТИ КОМПОНЕНТ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

FEATURES COMPONENT OF HUMAN POTENTIAL IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Анотація. У статті розглянуто питання розвитку людського потенціалу в умовах парадигми сталого розвитку та підвищення якості життя населення. Вивчено роль окремих компонент людського потенціалу, зокрема освіти та її значення в інноваційній економіці та людському зростанні. Проведено SWOT аналіз освітньої компоненти людського потенціалу та запропоновано заходи щодо використання переваг освіти для суспільства.

Ключові слова: людський потенціал, освіта, сталий розвиток, SWOT аналіз, стратегія, капіталізація.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы развития человеческого потенциала в условиях парадигмы устойчивого развития и повышения качества жизни населения. Изучена роль отдельных компонент человеческого потенциала, в частности образования и его значения в инновационной экономике и человеческом развитии.

Проведен SWOT анализ образовательной компоненты человеческого потенциала и предложены мероприятия использования преимуществ образования для общества.

Ключевые слова: человеческий потенциал, образование, устойчивое развитие, SWOT анализ, стратегия, капитализация.

Summary. The paper deals with the human development paradigm in terms of sustainable development and improving the quality life of the population. The role of the individual components of human development, in particular education and its importance in the innovation economy and human development. Spend a SWOT analysis of the educational components of human development and proposed actions to take advantage of education to society.

Key words: human potential, education, sustainable development, SWOT analysis, strategy, capitalization.

Постановка наукової проблеми. Однією з проблем сучасності є забезпечення сталого людського розвитку, що має за мету нарощування та розвиток людського потенціалу та його трансформацію у людський капітал, при цьому глобалізаційні тенденції обумовлюють значні зміни у формуванні та використанні людського потенціалу, який є двигуном розвитку та джерелом підвищення конкурентоздатності національних економік. Національна парадигма людського розвитку в Україні все більш стає стратегічним

напрямком державного управління. Маючи певні здобутки у цій сфері, стан розвитку людського потенціалу в Україні вкрай незадовільний. Зростає бідність та соціальне розшарування у суспільстві, країна стикається з проблемами епідемій через незадовільне медичне обслуговування та недостатню профілактику хвороб, знижується освітній рівень, погіршуються демографічні показники та ін.

Сьогодні відбувається поступова трансформація людської свідомості в бік переосмислення необхідності

розвитку суспільства на засадах сталості, в основі яких лежить гіпотеза збереження розумного балансу людських, економічних та природних ресурсів. Нові виклики глобалізації, переорієнтація від суспільства споживання до суспільства сталого розвитку по-особливого позиціонують роль людини у еколого-економічній системі не тільки як споживача ресурсів, а й як безпосереднього суб'єкта відтворювальних процесів на засадах гармонійного розвитку природи та соціуму. У цьому контексті значно зростає роль окремих компонент людського потенціалу, зокрема освіти, завдяки якій може відбуватись капіталізація людського потенціалу та його нарощування і розвиток. Сьогодні надзвичайно актуальним є питання забезпечення реалізації стратегії освітньої галузі, спрямованої на збереження і розвиток наукових та педагогічних шкіл, використання переваг освіти у людському зростанні та підвищенні якості життя. Саме тому вивчення людського потенціалу з точки зору його компонент, зокрема освіти та в аспектах сталого розвитку є актуальною задачею яка потребує наукового вирішення.

Аналіз публікацій. Економічним та соціальним питанням регулювання людського розвитку та розвитку людського потенціалу приділяється увага як у доповідях та звітах міжнародних організацій, таких як Програма розвитку ООН, Організація економічного співробітництва та розвитку, Світовий банк. Розробкою методологічних і науково-практичних проблем людського розвитку й нарощування людського потенціалу активно займаються вчені В. Антонюк, О. Грішнова, Ж. Дерій, Т. Заяць, Е. Лібанова, А. Михальченко, Л. Семів, М. Семикіна, Л. Шаульська, та ін.

У роботах названих науковців наводиться глибинний аналіз категорії людський потенціал, проводяться дослідження сутності людського потенціалу, вияв чинників, що впливають на його системний розвиток та капіталізацію, пропонуються заходи щодо нарощування людського потенціалу та підвищення яко-

сті життя населення, розглядається вплив освітнього чинника на людське зростання та роль освіти у сучасному суспільстві. Разом з тим, значна кількість питань залишається відкритою для дослідження, зокрема, проблеми формування освітньої стратегії в сучасних умовах, формулювання шляхів та напрямів підвищення якості освіти з метою людського розвитку.

Мета статті полягає у характеристиці освітньої компоненти людського потенціалу та розробці напрямів використання освіти з метою людського розвитку та зростання якості життя населення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Людський потенціал — це здатність людей до економічної та соціальної діяльності та розвитку, при цьому людський потенціал відображає сучасні наукові погляди на можливість людини і держави з точки зору наближення їх до гармонійного розвитку і охоплює не тільки професійно-кваліфікаційні характеристики, а й рівень освіти, креативності, мобільності, можливість адаптуватися до соціально-економічних змін у суспільстві та інші кількісно-якісні характеристики їх носіїв. Сучасні тенденції розвитку людського потенціалу роблять наголос на формуванні інноваційного типу особистості. Така особистість характеризується перш за все якісною професійною освітою, здатністю до самоосвіти, наявністю сучасних компетенцій, інтелектуальністю, активністю, підприємливістю. У складній системі взаємозв'язків сучасного сталого розвитку (табл. 1) помітно зростає роль людського потенціалу.

Окремими складовими людського потенціалу можна виділити наступні: демографічний; потенціал здоров'я; освітній; культурний; соціально-економічний; екологічний; інформаційний; інтелектуальний; мотиваційний; креативний; громадянський.

Однією з важливих компонент людського потенціалу є освітній потенціал, а роль освіти як соціального

Таблиця 1

Матриця взаємозв'язків елементів сталого розвитку економічної системи*

	Економічна система	Соціальне середовище	Екосистема
Економічна система		економіко-соціальні — вплив соціального комплексу на розвиток економічної системи	економіко-екологічні — вплив екологічного навантаження на соціально-економічний розвиток економіки
Соціальне середовище	соціально-економічні — вплив розвитку економічної системи на якість життя та людський розвиток		соціально-екологічні — вплив екологічного навантаження економічної системи на якість життя та умови проживання
Екосистема	еколого-економічні — вплив рівня ресурсозбереження та розвитку економічної системи на рівень екологічного навантаження	еколого-соціальні — вплив антропогенного навантаження та рівня знань, умінь й культури на середовище проживання людини	

*складено автором

інституту з року в рік зростає у плані людського розвитку. Саме можливість отримання якісних освітніх послуг, створення умов для професійної самореалізації є чинниками які визначають людський розвиток, при цьому високий рівень освіти є однією з умов успішного суспільства. Основними чинниками які впливають на розвиток людського потенціалу і зокрема потенціалу освіти є економічні, соціальні, політичні, інституційні, природно-екологічні.

Останні дослідження показали, що якісна освіта у світі для багатьох ще є недоступною, відсутність освіти виступає як форма суспільної ізоляції та не дозволяє людині користуватись досягненнями соціального прогресу та економічного розвитку. Країнами з найвищими витратами на освіту є Люксембург – 22525 дол. США, Швейцарія – 17485 дол. США, Сполучені Штати Америки – 14770 дол. США, ці ж країни є лідерами з людського розвитку. За оцінками Всесвітнього Економічного Форуму конкурентоспроможність національної освітньої системи характеризують показники: якість освітньої системи; якість математичної освіти; якість навчальних закладів з підготовки управлінців; сприйнятливості наукових інститутів до інноваційних змін; розповсюдженість систем перепідготовки персоналу; наявність професійних управлінців; якість науково-дослідних інститутів; сприйнятливості науковців та інженерів до інноваційних змін.

Аналіз процесів та тенденцій у освіті України засвідчив наявність певних кількісних зрушень, але не якісних, так як освітня реформа це тривалий процес, який не може бути швидкоплинним та дозволив виявити основні тенденції у процесах освіти які впливають на людський розвиток (табл. 2).

Таблиця 2

Кількісні індикатори освітньої компоненти людського розвитку*

Показники розвитку освіти	Роки	
	1990/1991	2013/2014
Кількість ВНЗ	149	325
Кількість студентів у ВНЗ, тис. осіб	881,3	1723,7
Кількість аспірантів	13374	31482
Кількість докторантів	...	1831
Кількість загальноосвітніх закладів, тис.	21,8	19,3
Кількість учнів у загальноосвітніх закладах, тис. осіб	7132	4204
Кількість професійно-технічних закладів	1251	968
Кількість учнів, тис. осіб	643,4	376,7
Підготовлено робітничих кадрів, тис. осіб	376,7	227,3

*за даними Державної служби статистики

У сфері освіти мають місце суперечливі процеси, так значно зросла кількість вищих навчальних закладів, кількість осіб, які отримують вищу освіту, зростає кількість кадрів вищої кваліфікації, ВНЗ впроваджують нові освітні стандарти, широко розповсюджені інформаційні технології навчання, проте не відбулось якісного інноваційного прориву в українській економіці, а більшість українських вузів не входить до рейтингу світових. Вища освіта відіграє головну роль у модернізації економіки через відтворення у суспільному виробництві набутих професійних знань, через розвиток наукових знань, підготовку кадрів, формування компетенцій, соціалізацію молоді.

До негативних тенденцій можна віднести погіршення стану матеріально-технічної бази, старіння науково-педагогічного персоналу, занепад науки у вузах, дефіцит фінансування, переведення на платну основу за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб значного обсягу навчання на всіх рівнях підготовки, що обмежує доступність освіти для значної частини населення. У системі загальної освіти зменшується чисельність учнів внаслідок низького рівня народжуваності, скорочується відповідно мережа навчальних закладів та вчителів.

SWOT аналіз освітньої компоненти людського потенціалу (табл. 3), дозволив виявити, що неефективне використання нагромадженого освітнього та інтелектуального потенціалу, що залежить від технічних параметрів підприємств та організаційних чинників, виступає вагомим перешкодою на шляху трансформації людського розвитку в інноваційний.

Беззаперечною є роль освіти у процесах нарощування та капіталізації людського потенціалу. Можна стверджувати, що глобалізаційні тенденції обумовлюють значні зміни у формуванні та використанні людського потенціалу, який є двигуном розвитку та джерелом підвищення конкурентоздатності національних економік. Активізувати використання людського потенціалу можна шляхом заохочення вибору людей, так і захисту досягнень у сфері сталого людського розвитку [11] та ефективного управління розвитком людського капіталу, для чого необхідно, в першу чергу забезпечити об'єктивність і надійність оцінки розвитку людського потенціалу та створити систему якісного моніторингу наявного рівня і можливостей його розвитку саме завдяки освітній компоненті даних процесів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, роль освітньої компоненти у процесах розвитку людського потенціалу полягає у підвищенні її доступності, адаптивності та якості початкової загальної освіти, базової загальної середньої освіти, повної загальної середньої освіти,

Таблиця 3

SWOT – аналіз освітньої компоненти людського потенціалу*

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – Порівняно високий освітній рівень, значний інтелектуальний потенціал населення; – Наявність державних гарантій освіти в нормативно-правовому полі; – Розвинута мережа навчальних закладів; – Зростання рівня охоплення освітою; – Започаткування міжнародно-інтеграційної діяльності (Болонський процес); – Реформи освіти; 	<ul style="list-style-type: none"> – Несформованість системи безперервної освіти, традицій самоосвітньої діяльності, навчальної активності дорослого населення; – Структура професій та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка, не відповідає структурі попиту на ринку праці; – Наявність великих регіональних відмінностей в якості освіти; – Слабка матеріальна база навчальних закладів; – Низька наукоємність навчального процесу; – Слабка підготовка значної кількості випускників шкіл та ВНЗ, зведення у багатьох випадках значущості диплому/атестату до формально-статусного атрибуту; – Слабкість системи перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів; брак зацікавленості роботодавців щодо цього.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – Розширення використання наукового та освітнього потенціалів для модернізації економіки; – Удосконалення стандартів навчання; підтримка кращих закладів як бази відтворення кваліфікованих кадрів; – Інтеграція освіти, науки, виробництва; прогнозування потреб ринку праці; – Активізація міжнародної співпраці у сфері оцінювання якості освіти; – Удосконалення системи безперервного навчання, стимулювання до участі в цьому роботодавців; 	<ul style="list-style-type: none"> – Загроза уповільнення оновлення знань та ідей, гальмування науково-технічного прогресу; – Декваліфікація персоналу, втрата якості середньої освіти, вітчизняних освітніх традицій; – Підготовка дипломованих фахівців без фундаментальних знань, збільшення відставання значного прошарку населення від сучасних вимог ринку праці та соціуму.

*розроблено автором на основі проведених досліджень

професійно-технічної освіти та базової вищої і повної вищої освіти. Для реалізації зазначеної мети вбачається розв'язання наступних задач:

1. Повне задоволення потреби громадян України у послугах дошкільної освіти.

2. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників, оснащення освітніх установ загальної та професійної освіти сучасною навчально-матеріальною базою, що забезпечує якість реалізації державних освітніх стандартів та підготовки.

3. Створення умов та інноваційних механізмів розвитку системи позашкільної освіти дітей, а також надання державної підтримки талановитій молоді, яка має високі індивідуальні досягнення в інтелектуальній і творчій діяльності.

4. Розвиток системи безперервної освіти, підвищення професійного рівня населення, зайнятого в галузях економіки області, розвиток мережі установ професійної перепідготовки населення, перенавчан-

ня затребуваним на ринку праці професіям, а також розвиток форм державно-приватного партнерства, спрямованих на розвиток професійної орієнтації, професійного самовизначення і закріплення випускників установ професійної освіти на робочих місцях відповідно до отриманої кваліфікації.

5. Підвищення доступності отримання професійної освіти для громадян з обмеженими фізичними можливостями.

6. Постійний моніторинг ринку праці з метою узгодження потреби у представниках певних професій та пропозиції підготовки навчальних закладів.

Таким чином, формування в Україні інноваційної вищої освіти є одним із найактуальніших завдань у контексті модернізації вітчизняної соціально-економічної системи та виступає потужним генератором нарощування людського потенціалу та його трансформації у людський капітал.

Література

1. Антонюк В. П. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку: [монографія] / В. П. Антонюк, О. І. Амоша, Л. Г. Мельцер; НАН України, Інститут економіки промисловості. — Донецьк, 2011. — 308 с.
2. Грішнова О. А. Інтелектуалізація праці — визначальна ознака постіндустріального суспільства / О. А. Грішнова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. праць. — Маріуполь: Вега-Принт, 2009. — С. 135–139.
3. Грішнова О. А. Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання України / О. А. Грішнова // Демографія та соціальна політика. — 2004. — № 1–2. — С. 93–101.1. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір (колективна монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. — 383 с.
4. Дерій Ж. В. Капіталізація людського потенціалу: функціональний аспект / Ж. В. Дерій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: зб. — Чернігів: ЧДТУ, 2012. — № 3(60). — С. 21–27.
5. Дерій Ж. В. Механізм державного регулювання системи відтворення людського потенціалу / Ж. В. Дерій // Інноваційна економіка. — 2012. — № 3(29). — С. 279–285.
6. Заяць Т. А. Стратегічні напрями забезпечення соціального розвитку регіонів України // Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. Ч. 1. — К.: КНЕУ, 2011. — С. 115–122.
7. Кратт О. А. Ринок послуг вищої освіти: методологічні основи дослідження кон'юнктури: монографія / О. А. Кратт; наук. ред. П. Г. Перерва. — Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2003. — 360 с.
8. Левченко О. М. Економіка знань: управління розвитком людських ресурсів у Великобританії / О. М. Левченко. — К.: Корпорація, 2005. — 292 с.
9. Левчук О. В. Інвестиції в людський капітал як визначальний фактор розвитку сучасної економіки [Електронний ресурс] / О. В. Левчук // Ефективна економіка. — 2013. — № 2. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1712>
10. Лібанова Е. М. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор. — К., 2013. — 48 с.
11. Лібанова Е. М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. — 2011. — № 1 (15). — С. 24–38.
12. Михальченко Г. Г. Напрями подолання диференціації регіонального людського розвитку з метою забезпечення гідної якості життя / Г. Г. Михальченко // Зб. наук. праць ДонДУУ: «Проблеми маркетингу територій і організацій»: серія «Економіка». — Т. XII, вип. 219. — Донецьк: ДонДУУ, 2011. — С. 126–137.
13. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір: монографія / Л. К. Семів. — Львів: ІРД НАН України, 2004. — 392 с.
14. Семикіна М. В. Економічна мотивація інвестування в розвиток людського капіталу підприємства / М. В. Семикіна // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 5 (35). — С. 178–185.
15. Семикіна М. В. Якість знань вітчизняних кадрів в контексті взаємодії навчальних закладів і бізнесу / М. В. Семикіна // Ринок праці та освіта: пошук взаємодії: зб. наук. ст. / за наук. ред. І. Л. Петрової. — К.: Таксон, 2007. — С. 144–147.
16. Шаульська Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України: Моногр. / Л. В. Шаульська; Ін-т економіки пром-сті НАН України. — Донецьк, 2005. — 502 с.